

Mihaela-Andra ANDREI
(Universitatea de Vest
din Timișoara)

Dihotomii identitare în Basarabia în contextul cristalizării conștiinței naționale: 1918-1940

Abstract: (Identity dichotomies in Bessarabia in the context of the crystallization of national consciousness: 1918-1940): The paper aims to investigate the identity paradoxes that Bessarabia faced in the period 1918-1940, in the context of the creation of the national consciousness in the Greater Romania. In an interstitial zone, of political and cultural interference, the identity of the inhabitants of the territory of Moldova was (re)shaped, over time, by several major historical paradigms that articulated the national-state construction. The premises of an identity dissolution were born with the annexation in 1812 of the territory named Bessarabia. This is when Bessarabia knows for the first time a different and difficult direction of development, becoming a community separated from all the other Romanian territories. The situation changes during the period of unified Romania when the link with the Romanian *Centre* is restored. The inhabitants of the Bessarabian territory are faced with a process of “Romanization”, which crystallizes the landmarks of a Romanian national consciousness. The nationalist sentiments of young intellectuals, existing since the beginning of the 20th century, intensified in the following decades, being expressed in various publications, political groups and organizations that urged national reawakening. However, a complete “identity synchronization” with the Greater Romania was only partially successful, given the multi-ethnic imperial legacies, the deep rural character (complete with the high degree of illiteracy), the obstacles faced by the Romanian administration, the reluctance of some Bessarabians to believe in the pan-Romanian ideal, the uncertainty regarding the international status of the “recovered” territory. During this period, the identity of Bessarabia was shaped and understood through different perspectives related to the ambivalent cultural legacies. Just like in the European space, the revalidation of an identity by the Bessarabian political elites was done through the reinterpretation of historical events.

Keywords: *national identity, Bessarabia, cultural interference, ethnicity, periphery.*

Rezumat: Lucrarea de față își propune să radiografeze paradoxurile identitare cu care s-a confruntat Basarabia în perioada 1918-1940, în contextul coagulării conștiinței naționale din România întregită. Într-o zonă interstițială, a interferențelor politice și culturale, identitatea locuitorilor de pe teritoriul Moldovei a fost (re)modelată, de-a lungul timpului, de câteva paradigme istorice majore care au articulat construcția național-statală. Premisele unei disoluții identitare se creează odată cu anexarea în 1812 a teritoriului botezat Basarabia. În aceste condiții, Basarabia cunoaște pentru prima dată o direcție diferită și anevoioasă de dezvoltare, devenind o comunitate separată de toate celelalte teritorii românești. Situația se schimbă în perioada României întregite când are loc o restabilire a legăturii cu *Centrul* românesc. Locuitorii teritoriului basarabean sunt puși în fața unui proces de „românizare”, care cristalizează reperele unei conștiințe naționale românești. Sentimentele naționaliste ale tinerilor intelectuali, existente încă de la începutul secolului XX, s-au accentuat în următoarele decenii, fiind concretizate prin diverse publicații, grupări politice și organizații care îndemnau la redeșteptarea națională. Cu toate acestea, o „sincronizare identitară” completă cu România Mare a fost doar parțial reușită, date fiind moștenirile imperiale multietnice, caracterul profund rural (completat gradul ridicat de analfabetism), obstacolele cu care s-a confruntat administrația românească, reticenta unor basarabeni în a crede în idealul panromânismului, incertitudinea cu privire la statutul internațional al teritoriului „recuperat”. Pe parcursul acestei perioade,

identitatea Basarabiei a fost modelată și înțeleasă prin diferite perspective raportate la moștenirile culturale ambivalente. Întocmai ca în spațiul european, revalidarea unei identități de către elitele politice basarabene s-a făcut prin reinterpretarea evenimentelor istorice.

Cuvinte-cheie: *identitate națională, Basarabia, interferențe culturale, etnicitate, spațiu marginal.*

Fiind o regiune aflată la răspântie (*borderland*), de-a lungul timpului, Basarabia a fost contestată și dezbinată de puteri externe care au vizat crearea unor „politici ale identității”, determinând un cadru identitar aflat sub semnul ambivalenței, al instabilității și al diviziunii. De-a lungul secolului XX politicile culturale care au articulat construcția națională au lăsat moșteniri de diferite nuanțe.

În anul 1812, necunoscând măcar limitele exacte, turcii cedau Imperiului Rus o întindere de pământ care nu le aparținea. Partea de est a Țării Moldovei devenea Basarabia și pentru prima dată se alătura paradigmei imperiale. Un veac de stăpânire rusă imperială a însemnat traversarea prin proiecte de deznaționalizare și de transformare a populației românești într-o minoritate prin politicile de colonizare (King 2018, 19), creându-se premisele unei crize identitare. Cu toate acestea, provincia și-a păstrat întotdeauna o amprentă estompată din caracterul românesc din care s-a extras, mai târziu, în 1918, substanța mișcării naționale. După a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ideile care susțineau panromânismul începeau să prindă, vag, rădăcini în Basarabia, deși încă nu predominau (King 2018, 58). Impulsul căutării unei identități a fost semnificativ, mult mai târziu, la începutul secolului XX. În această lucrare voi radiografa caracterul hibrid al identității din spațiul basarabean din cadrul României Mari. Conceptul *identității naționale* este privit aici din perspectiva modernă constructivistă, care consideră națiunea ca fiind o entitate „imaginată” (Anderson 2001, 5) sau „construită” de membrii ei, modelată de elite.

Politicile lingvistice și culturale impuse au avut un rol deosebit de important în modelarea identității. De la mijlocul secolului al XIX-lea, folosirea limbii române a fost interzisă, iar începând cu anul 1871 Imperiul Rus a început înlocuirea mai pronunțată a limbii române cu limba rusă în toate palierele oficiale și administrative, după o perioadă lungă în care majoritatea populației rămăsese de origine „moldovenească”, potrivit statisticilor imperiale (King 2018, 58). Într-o lucrare de sociolingvistică cu privire la limba română în Basarabia, cercetătoarea Lidia Colesnic-Codreanca stabilește faptul că, începând din anul 1871, regiunea a intrat într-o etapă a „monolingvismului oficial”¹ unul dintre principalii stâlpi de răspândire fiind, în primă

¹ Procesul de rusificare lingvistică s-a accentuat în timpul schimbării mitropolitului Chișinăului care a condus o campanie de rusificare; după o perioadă de aproape 70 de ani în care în majoritatea bisericilor și mănăstirilor încă se folosea limba română, arhiepiscopul Pavel Lebedev a adoptat rusa ca limbă oficială

fază, Biserica Ortodoxă. Un important program de școlarizare a instituit, tot după a doua decadă a secolului, reorganizarea școlilor, stabilindu-se predarea tuturor materiilor în limba rusă, deschiderea mai multor școli în zonele populate de „moldoveni”, laolaltă cu interzicerea învățământului în limba română în mai multe județe. Cu toate acestea, politicile de „rusificare” nu au avut impactul așteptat, întrucât la finalul secolului încă exista un procent covârșitor de analfabetism, un motiv fiind accesul redus al autohtonilor la școlarizare cauzat de gradul ridicat de sărăcie al comunităților de la țară. În plus, elita moldovenească avea acces la școlarizare în limba rusă, limba „moldovenească” devenind, cu timpul, o limbă a țărănimii. În *Istoria Basarabiei* Ion Nistor constată:

Puținii absolvenți români ai liceelor basarabene își continuau studiile la universitățile din Odessa, Kiev, Harcov, Dorpat, Moscova, Petrograd și numai rar când îndrăzneau cineva să-și facă studiile la Iași sau București. Unii dintre ei, neavând prilej să învețe în școală limba lor maternă, o uitară [...]. Alții, mai tari de fire, țineau morțiș la limba și neamul lor. (Nistor 1923, 378).

Paradigma naționalității poate fi percepută drept o comunitate modernă, „imaginată” dintr-un material istoric, după cum observă B. Anderson (2001). Pentru Ernest Gellner: „naționalismul transformă uneori culturi preexistente în națiuni sau alte – ori le inventează și deseori chiar le elimină, este o realitate, bună ori rea și în general inevitabilă” (Gellner 1994, 78). Cert este însă faptul că naționalismul a fost un construct al modernității care a avut un rol fundamental în modificarea fizionomiilor naționale în special în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea în construirea noilor națiuni în Europa. Naționalismul se folosește de culturile/populațiile preexistente pe care le „exploatează”, „manipulează”, „accentuează”, așa cum observă Ernest Gellner (1994). Totuși, chiar dacă națiunea este legată într-o măsură de discursul elitelor politice care omogenizează și standardizează cultura, nu se poate afirma că națiunile sunt cu adevărat inventate sau artificiale, ci își au rădăcina într-un material etnic comun, indivizii fiind legați de un sentiment de apartenență.

În primul deceniu din secolul XX, ideea unirii regiunilor începea să circule printre tinerii de la Chișinău și din provincie care își făceau studiile în imperiu. Însuflețite de speranța de schimbare și influențate de climatul dominat de tensiune din imperiu, grupurile studențești formate în acea perioadă intrau în contact cu problemele politice și înființau organizații culturale semiclandestine (Basciani 2018, 61).

În contextul tulburării situației politice din Basarabia, sentimentele naționaliste latente ale autohtonilor au fost (re)descoperite și intensificate. Revoluția din 1905 a fost un eveniment hotărâtor în coagularea conștiinței românești, care a creat o nouă

pentru desfășurarea liturghiilor, după cum observă Lidia Colesnic-Codreanca în *Limba română în Basarabia (1812-1918)*.

generație de tineri cu idei liberatoare, pentru că „revoluția după războiul ruso-japonez [...] a pus și problema drepturilor naționalităților din Rusia [...] aproape toate popoarele subjugate au început o luptă îndârjită pentru redobândirea drepturilor naționale, pentru cultură și pentru limbă națională” (Ciobanu 1992, 226). În această perioadă începe formarea unor grupuri politice antagoniste și a unor cercuri literare printre intelectualii basarabeni. Contextul de agitație prin care trecea Imperiul Rus a avut ecouri în cele mai mari orașe, printre care se afla și Chișinău. Criza regimului țarist care se zbătea între modernizare economică și autocrație a simulat avântul acestor grupări formate din studenți, care cunoșteau două direcții – una de natură revoluționară și alta de sorginte panromânească. Ion Pelivan și Pantelimon Halippa, ajutați de Vasile Stroescu, au fondat „Societatea pentru Cultura Națională Moldovenească” al cărei obiectiv central era independența Basarabiei. Ulterior, în 1906, primii doi, susținuți de profesorul ieșean Constantin Stere, au pus bazele primei gazete românești – „Basarabia” (tipărită cu litere chirilice) și au răspândit mesaje de redeșteptare națională (au susținut introducerea limbii românești în instituțiile și în școlile din Basarabia, au evocat originea românească, au publicat poeți români etc.). Alte periodice angrenate în discuții cu caracter național au fost „Viața Basarabiei”, condus de Alexie Nour, „Glasul Basarabiei”, „Cuvânt moldovenesc” (Iași, 1913). Deși impactul scrierilor periodice nu a fost semnificativ, având în vedere procentul ridicat de analfabetism al moldovenilor, precum și durata scurtă a gazetelor persecutate în permanență de autoritățile țariste, avântul acestui curent panromânesc a avut un rol decisiv în transformarea identitară a Basarabiei. O altă premisă a cristalizării conștiinței românești a fost activismul naționalist de pe front din 1917 al intelectualilor transilvăneni, susținători ai ideii de unificare a regiunilor istorice românești. Contactul dintre exponenții ideii de unificare și intelectualii moldoveni și-a pus amprenta asupra cercurilor politice și intelectuale moldovenești (Basciani 2018, 84-85).

A devenit axiomatic faptul că marile conflicte joacă un rol major în delimitarea noilor atitudini și a reflecțiilor. Locul națiunilor este rediscutat după Primul Război Mondial, observându-se o mai mare implicare în viața politică din partea intelectualilor, dar și noi practici ale elitelor. Cum am arătat deja, mulți dintre intelectuali s-au angajat în înființarea ziarelor și a revistelor a căror activitate s-a tradus mai apoi chiar în mișcări naționale. Figurile politice au urmărit integrarea tuturor regiunilor populate de vorbitori ai limbii române, cum era și cazul Basarabiei, într-un stat unitar, alimentând starea permanentă de tensiune între Imperiul Rus și Principate. Așadar, anul 1918 marchează unirea celor două teritorii de pe malurile Prutului, printr-un vot al Sfatului Țării. Începând cu anul 1918 noi relații de putere au loc, iar *centrul* de la București încearcă să implementeze un intens proces de schimbări realizat sub lumina unor reforme (electorală, agrară, constituțională, culturală) (Corobca 2019, 80) care contribuie, la supraviețuirea conștiinței de apartenență la poporul român.

Amestecul de caractere latine și slave ale Basarabiei se remarcă cu ușurință în tot spațiul basarabean după unire, trăsătură observată și înregistrată în numeroase

lucrări istorice și în jurnale de călătorie ale vremii. Cele mai multe scrieri din perioada interbelică ilustrează un spațiu dihotomic: „o elită urbană” rusificată și o țărănie moldovenească. Nici istoricii ruși nu au ascuns această trăsătură a hibridității specifică Basarabiei, un exemplu relevant se regăsește chiar în *Istoria Basarabiei* a scriitorului Batiuşkov: „Gubernia Basarabia se deosebește printr-o neobișnuită diversitate a componenței sale etnografice și în această privință ea constituie ca și cum o regiune de tranziție de la populația rusă la cea românească” (apud Frunțașu 2002, 32). În *What I have seen in Bessarabia* din 1919, geograful francez Emmanuel de Martone consemnează realitățile sociale și politice din timpul unei călătorii pe care o face în spațiul pruto-nistrean, observând istoria, etnografia, geografia, limba și mișcarea socială a spațiului. Acesta observă componența etnică felurită a Chișinăului. Autorul remarcă o stare continuă de tensiune, zvâcnită din nemulțumirile diferitelor naționalități – evreii majoritari aveau un conflict mocnit cu românii, iar comunitatea rusă era legată de fostul imperiu. La sate, în schimb, „cu toții se numesc, invariabil, moldoveni” (apud Musteață 2020, 58).

În plan cultural, promovarea limbii române și înființarea de școli a reprezentat o politică centrală a administrației românești. În pofida dificultăților întâlnite în implementare, se cristalizează lent reperele unei identități naționale românești, prin încercarea de a elimina decalajul dintre Basarabia și celelalte regiuni ale țării.

Chestiunea unității este discutată și disputată de istoricul Lucian Boia în lucrarea *Istorie și mit în conștiința românească*, în care susține ideea că unitatea este un „arhetip esențial – de la ansamblul cosmic la celulele de bază ale societății, totul trece prin acest demers unificator”. Dacă originea etnică a românilor, susține istoricul, a fost afirmată încă de la Grigore Ureche, acest demers nu a făcut parte dintr-un proiect politic, întrucât fenomenul era încă necunoscut în epocă. În plus, termenul „român” a fost pe plan secundar până în prima jumătate a secolului al XIX-lea:

Moldovenii știau prea bine că vorbesc cam la fel cu muntenii și se simțeau apropiați în multe privințe de țara vecină, ceea ce însă nu i-a împiedicat să-și spună timp de secole, moldoveni, și nu români (cum continuă să-și spună și astăzi românii din Basarabia). (Boia 2017, 253).

Contextul socio-istoric al unirii nu a fost reprezentat, însă, doar de mișcările naționale manifestate sub diverse forme – publicații, grupări politice, organizații etc. – și de interacțiunile de pe frontul de Est dintre intelectualii moldoveni și românii din Transilvania. Germenele identității românești a fost construit printr-un proces complex și îndelungat, inițiat de intelectualii basarabeni în timpul revoluției din preajma anului 1905.

„Problema Basarabiei” a fost tratată cu mai mult interes în perioada interbelică în mediul academic românesc, dat fiind faptul că noul stat trebuia să-și legitimizeze drepturile asupra teritoriului disputat cu Uniunea Sovietică. Încă din 1912, odată cu publicarea lucrării lui Nicolae Iorga, *Basarabia noastră: scrisă după 100 de ani de la*

răpirea ei de către ruși, s-a marcat un moment-cheie în discursul istoriografic românesc. Istoricul denunța „răpirea” Basarabiei de către ruși, făcând un prim pas către modelarea discursului public. Ulterior, mai mulți istorici au accentuat evidențiat mai curând caracterul naționalist și patriotic al unirii, neglijând starea de tensiune din noua regiune și dificultățile procesului de unire.

Dificila asimilare a Basarabiei în restul statului român a avut diverse cauze. Pe plan local, caracterul profund rural al regiunii (dublat de gradul ridicat de analfabetism care privea o parte extinsă a populației), obstacolele diverse cu care s-a confruntat administrația românească, reticența unor basarabeni în a crede în idealul panromânismului, incertitudinea cu privire la statutul internațional al teritoriului „recuperat” au amenințat drumul integrării. Starea permanentă de anxietate din regiune a fost menținută permanent de activismul violent al bolșevicilor, la care s-a adăugat sentimentul de uniformizare forțată resimțit atât de țărani, cât și de restul populației care cuprindea minoritățile – „nu se urmărea, de fapt, o integrare reală, ci o asimilare precipitată și superficială a întregului teritoriu și a tuturor locuitorilor” –, remarcă și Alberto Basciani (Basciani 2018, 130).

În plus, în perioada dintre cele două războaie mondiale, diversitatea etnică încă era o componentă majoră în Basarabia, urmare firească a politicilor de colonizare implementate de Imperiul Țarist. Drept urmare, prezența românilor în orașe era discretă. Pentru țărani obișnuiți, „naționalismul” nici nu era o perspectivă care să suscite interesul (Fruntașu, 120).

Pe lângă acestea, trebuie remarcat faptul că, o vreme îndelungată basarabeni nu au fost incluși în mișcările definitorii de emancipare a României din secolul al XIX-lea (latinizarea limbii române, Unirea Principatelor de la 1859 etc.) (King 2002, 49). Încă din perioada ocupației țariste, Basarabia a fost considerată un teritoriu marginal, maleabil, populat de țărani obedienți cu un vag sentiment de etnie.

Așadar, spațiul basarabean a fost constrâns să se raporteze la centre ideologice distincte, care au articulat starea de neliniște și de nesiguranță. Confruntarea paradigmei imperialiste cu a celei naționaliste a marcat anii '20 și '30 și a alimentat permanent starea de criză, polarizând societatea și determinând un spațiu dihotomic.

Referințe bibliografice

- Anderson, Benedict. 2001. *Comunități imaginate*. În românește de Olteanu Roxana, Potrache Ioana. București: Humanitas.
- Basciani, Alberto. 2018. *Dificila unire: Basarabia și România Mare (1918-1940)*. În românește de George Doru Ivan, Maria Voicu. Prefață de Keith Hitchins. Chișinău: Editura Cartier.
- Boia, Lucian. 2017. *Istorie și mit în conștiința românească*. București: Humanitas.
- Ciobanu, Ștefan. 1992. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chișinău: Editura Enciclopedică Gh. Asachi.
- Colesnic-Codreanca, Lidia. 2003. *Limba română în Basarabia (1812-1918)*. Chișinău: Editura Museum.
- Corobca, Liliana (coord.). 2019. *Panorama comunismului în Moldova Sovietică*. Iași: Polirom.
- Fruntașu, Iulian. 2002. *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002)*. Chișinău: Editura Cartier.

- Gellner, Ernst. 1994. *Națiuni și naționalism. Noi perspective asupra trecutului*. În românește de Robert Adam. București: Editura Antet.
- King, Charles. 2002. *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*. În românește de Diana Stanciu. Prefață la versiunea românească de Alexandru Zub. Chișinău: Editura Arc.
- Musteață, Sergiu (coord.). 2002. *Identitățile Chișinăului*. Ediția a V-a. Chișinău: Editura Arc.
- Nistor, Ion. 1923. *Istoria Basarabiei*. Cernăuți: Institutul de Arte grafice și Editură „Glasul Bucovinei”.